

Emlékszel-e Dolly Bellre?

Regény, II. rész

Rajsi Emese fordítása

A családi menet Faleticébe tart

Pont ezekben a napokban – miközben Dolly Bell a galambdúcban lomha, végtelen alvással próbálta legyőzni sírhatnékját – esett meg a Zolj családban, hogy ismét megpróbálták a házat és a családot minél inkább hasonlatossá tenni más, „normális” házakhoz és családokhoz. A rég elfeledett családi látogatásokról, a kirándulásokról és természetjárásokról ezeken a nyári napokon úgy tűnt, hogy kiváló lehetőséget nyújtanak arra, hogy a Zolj családban mindenki az legyen, ami: az apa apa, az anya anya, a gyerekek meg gyerekek.

– Holnap Faleticébe megyünk – mondta az apjuk lefekvéskor anynyira hangosan, hogy éppen áthallatszott a fiúk szobájába. A hangjában Sabahudin fölismerte az anyja könyörgésének tett engedmény hangszínét: úgy tűnt neki, látja ott, a konyhai franciaágyban, anyja boldog mosolyát. Anyjának a holnapi vasárnap reggel még hajnal előtt fog kezdődni: tüzet rak majd a fehér, új tűzhelyben, és amíg a fa lángra kap, és elkezd melegíteni a hatalmas süttőt, ő a nyári hajnal éles fényében a konyhaasztal viaszos-vásznán sorra nyújtja ki a tésztalapokat, majd a krumplis lepény tekercseit egyenként a kiolajozott tepsikbe rakja – és így, csöndben, igyekezve nem fölébreszteni az apjukat, elkészíti a Zolj család kiránduló elemózsiáját.

– Talpra, kiszesek! – dörrent bele apjuk a gyerekszoba száraz levegőjébe, a fivérek jókedvűen, éberén ugrottak ki az ágyból, mintha már órák óta erre a hangra vártak volna. Sabahudin még este, elalvás előtt kitalálta, mi lesz Dollyval: a barakk másik végében lévő budira menet elugrik a fűskamrához, és megmondja neki, hogy ma nem tud jönni – ezért és ezért. De mielőtt elnyomta volna az álom, sokáig azon tűnődött, milyen fejedelmi lenne – pont így fogalmazta meg magában: fejedelmi! –, ha erre a kirándu-

lásra elvihetné Dollyt is, és vele bukfenchezhetne a faletíci domboldalakon, vele fürödhetne a faletíci fürdőben, vele nyeshetne nyilegyenes fűzfaveszszóket a patak partján... Óh, pusztá álmok! Most apja hangját hallja – a háború előtti cserkész utasításait, hogyan kell fölkészülni egy hegyvidéki kirándulásra, és anyjának a százszor megismételt aggodását: „Csak nem felejtettünk el valamit?”, és hallja, ahogy apja absztinens derűvel válaszol:

– Ha így folytatod, azt is el fogjuk felejteni, hova indultunk!

A barakk vasárnapi levegőjébe belehasított a Zoljék lakásából kihallatszó közös és hangos nevetés hangja, mire Sabahudin gimnazista agyából előugrott egy kötelező olvasmányból való sor: *Ritka madár!* Anyjuk, arcára fagyott mosolykísérlettel úgy forgolódott maga körül, mintha keresne valamit:

– Na, kapcsoljátok már ki azt az átkozott rádiót!

Sabahudin fülében ott maradt Luis Mariano félbemaradt hangja, és miközben katonai alakulatra hasonlító sorban végigmentek a barakk folyosóján, ő ismét megérezte a családi összhang elfelejtett élményét. Dolly felé kalandozó gondolatait úgy gondolta összetereelni, hogy fölvetta a kishúgát. A sor elejéről, megérezve a lépésváltást, visszanezett az apja:

– Tedd le! A tározóig a saját lábán megy! Értve vagyok?

Faletíc felé haladva Sabahudin megpróbálta fölidézni, mikor kirándultak utoljára így mindannyian, együtt; és egy trebevíci nap jut eszébe, és egy ott készült fotó, amelyen ő a fényképezőre fogja a megfeszített idegű íjat, de az már nem jut eszébe, ki fényképezett akkor, és egyáltalán, mikor volt mindez. Egy dolog teljesen biztos: ez az első kirándulás, amelyen a három Zolj fiú egyforma irigységgel tekint lassuló léptekkel cigarettára gyújtó apjukra. Sabahudin is szívesen társulna apja cigiszünetéhez, de ezt még Kerim se meri megtenni, akiről tudnivaló, hogy már három éve dohányzik, és ami már nem is volt viták témája a családban. Sabahudin még a bátyja előtt sem gyűjthetett rá, nemhogy apja vagy anyja előtt. A Kajtez-kapu előtt elszenvedett pofonok – amelyeket akkor kapott, ha a semmiből hirtelen fölbukkanó Kerim dohányzáson fogta – nem szoktatták le a dohányzásról, de nem is voltak elég fizetség gyanánt, hogy megszerezze a bátyja előtt való dohányzás jogát. Most éppen lehagyták apjukat és anyjukat, és éppenséggel lehetett volna egy jót cigizni. És íme, Kerim be is nyúl a zsebébe, gyufát sercent és rágyújt, Sabahudinnak úgy tűnik, különös élvezetet jelent a bátyjának, hogy öccsei irigykedve lesik. Még a hangján is érezni:

– Kérsz egyet?

– Hegynek föl nem cigizek – válaszolja Sabahudin, és magában hozzát teszi: „Na, ezt jól megmondtam. Nem baszogatsz te engem!”

– Nem kapsz, még ha kérnél is. Se hegynek föl, se hegyről le.

– Adj nekem egy kicsit, és föl is, le is jól bírom – kotyog bele Midho, kisebbik bátyja iránti rizikós szolidaritással. Kerim olyan tekintetet vetett rá, ami inkább volt egy ütés előszele, mint tekintet:

– Csak aztán nehogy odacsapjak, hogy menten elindulj lefelé, te mamlasz.

– Jaj, nehogy – folytatta Midho, a sorsot kísértve.

– Kuss.

– Kussolok – mondta még Midho, mielőtt elrepült volna, fél méter magasba és egy métert előre, Kerim bal lábának a fenekébe csapódó katapultjának köszönhetően. Így fejeződött be, rövidre zárva, a dohányzásról folytatott testvéries beszélgetés, Faletić felé menet. Sabahudin csodálkozott is, de örült is, amikor látta, hogy Midho, röptében, egy egységbe kovácsoló cinkos kacintást küld felé, bátyjuk megkérdőjelezhetetlen autoritásával elemi csapásával szembeszállva.

– Megállunk pihenni egyet? – kérdezte anyjuk, amikor ismét utolérték őket.

– Meg – válaszolta a három testvér, már le is téve a csomagokat az ösvény melletti fűbe.

– Még mit nem – kontrázott az apjuk, és csak szemöldökét fölrántva mutatta, hogy kapják föl gyorsan a csomagokat. – Micsoda kizsesek vagytok ti? Tizenkét kilométert nem tudtok pihenés nélkül legyalogolni? Egyes oszlopba sorakozóóóóó! Lé-pés in-dulj!

És apjuk ismét a családi sor elejére állt, anyjuknak odavetett megjegyzésekkel leplezve kapkodó lélegzetét és fáradtságát:

– Hagyd azt a virágot. Fönn majd szedhetsz.

Sabahudin csak most vette észre, hogy anyja két keze tele van tarka virágokkal, amelyeknek ő a nevét se tudta. Volt valami ebben a képben, ami megremegtette a szívét:

– Hadd szedje, apa, ha szereti...

– Hadd szedje!? Ha az ember elküldené Belgrádba, ő onnan is csak virággal jönne vissza! Még a vonatból is kiugrálna a virágért!

– Még az is meglehet. De egy biztos: nem jönne haza részegen! – kockáztatott meg az anyjuk egy megjegyzést a családi kirándulás szépségétől megrészegülve.

– Csak aztán vigyázz, Sena, nehogy hátraarcot parancsoljak itt hirtelen – állt meg egy pillanatra apjuk, megrovó tekintettel és fenyegető hangon szólva. Majd odafordult Sabahudinhoz: – Látod, Dino, fiam, ilyen a fehérnép. Te odaadod a kisujjad, ő meg az egész tenyeredet szeretné.

És miközben a családi kirándulás Faletić felé közeledett, Sabahudin büszkén gondolt arra, hogy ugyanazon az ösvényen halad, amelyen, még a háborús években, ugyanezzel az emberrel az élén, a szarajevói illegális

harcosok a partizán erdők szabad levegőjébe léptek. Valami érthetetlen hasonlóságot érzett az ő családi kirándulásuk és a Szarajevóból való hajdani hősi menekülés között, és megpróbálta magát elképzelni, amint éppen harcba, csatába, háborúba indul. – A távolban megjelentek az első faletíci házak, a falusi mecset karcsú tornya, és ott jobbra az a nagy, öreg körtefa, nagynénjük háza előtt.

Kisüt-e valaha rendesen a nap ebben a városban?

Az udvaron, a körtefa alatt, már várták a kirándulókat. Sabahudin, a sor végéről, a jól ismert képet láthatta: kiterített szőnyeg, rengeteg tál, tepsi, dzsezva és karcsú pálinkáspohár a keleties szőttesek közepén. Körben: vékony párnák, amelyekre majd a fölnőttek ülnek, lobogó tűz, a körtefa alacsonyabb ágain száradó ruhadarabok, a törzsében egy rozsdás szög, azon Besim nagybátyjuk messze földön híres baglamája. Ahogy a sor odaért a fa alá, Sabahudin látta, ahogy nagybátyja benyúl mellényzsebébe, és előhúzza drága aranyóráját:

– Szép, mondhatom. Ez a közigazgatási szektor – délben kezdi a kirándulást.

– Nincs még dél – válaszolta kapásból az apjuk, leereszkedve a központi, neki szánt helyre.

– Még nincs, de már csak kevés hibádzik, hogy az legyen, hacsak nem romlott el ez a jó kis szerkezet. Mert eddig még soha nem kellett csalódnom benne.

– Akkor meg épp jó, hogy dél van, mert mi, a közigazgatásban dolgozók, nem iszunk dél előtt.

– Mit nem mondasz!? Isten éltesen, öreg harcos!

Ahogy üdvözölve őt, csókot váltott nagynénjével, Sabahudin észrevette szemében a könnyeket, és mielőtt megértette volna, hogy a tüzet élesztve kerülhetett füst a szemébe, azt hitte, hogy nagynénje könnyei a szőnyegen folyó beszélgetéssel kapcsolatosak. És noha a tapasztalata az volt, hogy a szesz mellett folyó férfias beszélgetések mindig ott egyensúlyoznak a veszekedés veszélyes peremén, most oda jutott, hogy ez egészen buta ötlet: Besim nagybácsit és apjukat valami több és mélyebb kötötte össze annál, hogy Besim feleségül vette apjuk legszebb és legokosabb nővérét. Hogy mi ez a valami, azt Sabahudin nem értette, de emlékezett rá, ködösen, hogy a nagybátyja volt a fő-fő ember a házukban azon a napon, amikor a három Zolj fiú körülmetélésének kellett megtörténnie. Emlékezett, ködösen, de biztosan, hogy ott ült nagybátyja ölében, és hogy az valamit kérdezősködött a füttyijéről, nevetve és viccelődve, amíg aztán, váratlanul, belé nem hasított a borotva. Emlékszik a föllobbanó fájdalomra, és még jobban em-

lékszik az ágyban töltött következő napokra, amikor a párnája alatt egyre csak nőtt a papírpénz-halom. (Gyerekkori barátja, Akan, többször kikapott ezekben a napokban otthon, mert azt követelte okos szüleitől, hogy őt is metéljék körül!)

Közben a szőnyegen már javában folyt a vita, amelynek a foszlányai úgy értek el Sabahudin füléhez, mintha a másvilágról érkeznének:

- Hisz az állam gondoskodik erről, Mahmut, mi közöm nekem hozzá?
- Hogyhogy mi közöd? Szabad ember vagy, vagy mi a fene!
- Ne nyaggass már, a mindenit! Tudod, hogy mondja Marx: „Ha szabadság lesz, nem lesz állam!”

Az „állam”, „szabadság”, „Marx” szavakra anyjuk és nagynénjük összenézett és egyszerre szólalt meg, amitől Sabahudin fejében összekeveredett a hangjuk:

- Na, hagyjátok már abba ezeket a butaságokat!
- Nem tudtok másról beszélgetni?

Sabahudin tudta, hogy hiábavaló minden beavatkozás, még ha az a bölcs nagynénitől származik is. Apjuk és a nagybácsi még csak oda se néztek:

– Nem értesz te ehhez, Besim. Ha Marx hallana, megfordulna a sírjában!

– Nincs miért megfordulnia, jó Mahmutom. Megfordította őt az a bajszos már sokszor. Inkább arról beszélj, te miből élsz – mindannyiunk örömére. Még legalább két-háromszáz évig.

– Ne túlozz! – zárta le apjuk a vitát, fölemelve a pálinkáspoharat a többiek feje fölé. Sabahudin tudta, mi a pohárka folyékony tartalmának a sorsa ez után a mozdulat után: három korty úgy lecsusszan majd apja torkán, mintha csak víz lenne, majd mintha valami akadályt állítana a torkában, a maradék pálinkát a szájában tartja, körbeöblíti vele a fogait-ínyét, mintha csak most kezdte volna a kóstolást, és a minőségét-erejét tenné próbára. Ebben a húsz másodpercnyi kóstolószünetben az esetleges hozzá intézett kérdésre csak egy kézmozdulattal válaszolt, mintha azt mondaná: „Várj csak!” – és a beszélgetést akkor lehetett folytatni, amikor leengedte torkán a folyadékot, és utána cuppantott egyet.

A nagybácsi, hátra se nézve, hátranyúlt a baglamáért, ölébe vette, kihúzta a húrok alá csúsztatott csont pengetőt, és néhányszor végigfuttatta ujjait a húrokon, füléhez emelve a hangszer testét:

– Mehetünk?

– Hajrá! – szólt az apjuk, ismét a magasba emelve a pálinkáspoharat. Az udvar levélzöld levegőjébe belépett Besim nagybácsi öreges, reszelős baritonja:

*„Jaj nekem, szegény árvának, a nagy Szarajevóban!
Jaj nekem, szegény árvána, k a nagy Szarajevóban!”*

Sabahudin ismét látta, ahogy a nagynénje és anyja összenéznek, és értelmetlennek tűnt anyja felfelé, az égre emelt tekintete és arca – odafönn gyanús, fekete felleg úszott. Anyja sértést leplező suttogással fordult apjához:

– Erre te beszélted rá!

Könyökének láthatatlan mozdulatával nagynénje megpróbálta elhallgattatni anyját, és mintha mindez nem lenne lényeges, nem nézett senki- nek az arcába, miközben föltette az ártatlan kérdést:

– Nincs valami vidámabb nótád, Besim?

*„Egyedül fekszem és egyedül kelek.
Egyedül fekszem és egyedül kelek...”*

folytatta a nagybácsi a megkezdett éneket, nem figyelve a női locsogásra. Most csatlakozott hozzá az apjuk is, a hangján érzni lehetett az enyhe spiccséget, és Sabahudin szerint teljesen rossz hangot ütött meg.

– Mintha a falnak beszélnek – mondta az anyjuk, hangjában ott remegett a reménytelenség sírása. A nagynéni egyetlen szemvillanással parancsolta csak, hogy maradjon veszteg.

– Miért hallgassak, amikor minden egyes alkalommal ezt teszi?

– Sena, ne rontsd el a kirándulásomat! – dörrent rá az apjuk, hogy Sabahudin összerendezte.

– Te rontod el mindenkiét, csak a saját kedvedet nézed. Nem szégyelled magad a testvéred előtt, ha már a gyerekekre nem vagy tekintettel?

– Miről pampog ez itt? Burzsoá nézeteket a családról, a szülők és gyerekek jó kapcsolatáról. A családot meg kell szüntetni, nem így van, Besim?

– Meg bizony! Jól mondod, de igaz is.

– A *Kiáltványból* való, nem én mondom.

– És miért nem szünteted meg? – szedte össze ismét a bátorságát az anyjuk. – Szedd össze a cuccod, aztán szüntesd meg!

Sabahudinnak úgy tűnt, hogy ott, az alattuk elterülő szőtteken és följük boruló égen is a szerencsétlenség és veszekedés felhői gyülekeznek, és azt kívánta, bárcsak tűnne el ő maga hirtelen. „Hogy lehet a rossz ilyen közel, miért van a jó oly messze?”, fogalmazta meg magában, még mielőtt meghallotta volna Kerim közömbös, a szájában forgatott falat miatt kásás hangját:

– Marx a burzsoá családra gondolt, apa.

– Pofa be! Tán csak tudom, mire gondolt Marx! De kinyílt a csipád! Tegnap vették föl a pártba, de már okoskodik.

Hirtelen megnyílt fölöttük az ég, és mintha dézsából öntenék, lezúdult a jól ismert nyári, szarajevói eső. Sabahudinnak úgy tűnt, álmodik, és minden hangot, ugyanezeket a szavakat és mozdulatokat, szétfolyó képeket már látta volna korábban. Látta, ahogy a nagynénje összeszedi az érintetlen tepsiket és tányérokat, és fut velük az eresz alá, és arra gondolt, hogy nem fog bemenni a házba, hanem félúton visszafordul majd a baglamáért. Elképedt, amikor meglátta, hogy pont ez történik: „Mindezt megéltem már egy korábbi életemben. Most majd apa nem akar bemenni a házba, hanem kinnmarad az esőn!” Az eresz alól szemlélte, hogyan valósul meg az általa elképzelt kép: apja ott áll az égszakadásban, karjával folyton ellöki magától anyát, aki megpróbálja az ajtó felé húzni, aztán, tántorogva a lökésektől, a már vizes hajára emeli a szvetterét... Apa az ég felé emeli az arcát, végigcsorog rajta a meleg nyári eső, széttárja a karját, és mintha látná azt, akihez beszél, magát a jóistent, torkaszakadtából ordítja:

– Kisüt-e valaha rendesen a nap ebben a városban?

Sabahudin rájön, hogy ezt a mondatot is hallotta már valahol, hogy már ez is megtörtént egyszer, testén végigfut a félelem és az öröm egyszerre rátörő borzongása. „Minden nap minden tekintetben egyre jobb vagyok. Minden nap minden tekintetben egyre jobb vagyok” – ismételtette magában, és próbálta megérteni a körülötte történő dolgok értelmét.

Nincs semmi az anyagi világon kívül?

A félresikerült faletíci kirándulás után Sabahudin egész testével csak az ágya után vágyakozott, az álmom, az alvás és a reggel után, a másnap reggel után, amikor óvatosan megemeli a fáskamra padlásföjljárójának ajtaját, és ismét láthatja Dolly bánatos arcát, amelynek vonásai az elmúlt alig huszonnégy óra alatt elmosódtak és ködössé váltak emlékezetében. Apjának végtelen mondatai a konyhai konferenciaasztalnál éppen csak a füléig jutnak el, és ott egy falba ütköznek: Sabahudin fáradtságába és abba a vágyába, hogy mielőbb viszontláthassa a padláson lakozó szomorú szépség ködössé váló arcát. Éles fájdalmat okoz neki, hogy belső látásával képtelen megalkotni a lány arcát olyannak, amilyen – de vajon milyen is az arca, édes istenem! –, és apja mondatai helyett a fejében a nagy költő, Sarajlic nemrég olvasott verssora visszhangzik, a címre nem emlékszük: „Az éjszaka, amelyben elveszítelek, akár a Rosztov-zászlóaljak...” „Az éjszaka, amelyben elveszítelek...”

– Hé, te ott! Ne aludj, amíg én beszélek! – riadt föl apja rekedt, még mindig részeg hangjára.

– Nem alszom, apa. Csak elgondolkodtam valamin.

– Akkor ne gondolkodj, amíg én beszélek!

Sabahudin megérti, hogy még tart apja sértődöttsége Kerim beavatkozása miatt a család marxista fogalma körül kialakult vitába, és úgy érezte, ebben a sértődöttségben van valami egészen gyerekes. Anyja is közbeszólt, szemét forgatva, a túlsó sarokból, bánatos házastársi ágyából:

– Nem gondolkodik már senki, nem látod, hogy álmosak?

– A tököm tele van az álmos emberekkel – vetette oda az apja.

– Az emberiség már háromezer éve alszik éjjelente, miért ne aludnának ők is, ugyebár.

– Így igaz.

– Hát nem fognak. Aludjon aki akar – ők nem fognak. Vi-gyázz!

Az utolsó parancs természetesen a fiúkra vonatkozott, akik ott bóbiskoltak a konyhaasztal mellett, amíg apjuk a szokásos éjszakai soliloquiumát abszolválta. A parancsot kimondva ő maga is fölállt, és vigyázállásban énekelni kezdett:

*„Fel, vörösök, proletárok,
Csillagosok, katonák...”*

– A szomszédság ébred, az bizony – kezdett anya pánikba esni, a szoba nyitott ajtaján át arra a farostlemez-falra meredve, amelynek a másik oldalán, úgy tűnik, tényleg, Božo Puškin szomszéd földmérő ökle kopogott éppen.

A fivérek föltápaszkodtak, és apjuk részeg karmesteri mutatóujjának intésére csatlakoztak a dalhoz és apjuk véleményéhez, már ami a házirend érvényességének tagadását illeti:

*„Reskessetek, mert feltámad
Az elnyomott proletár!”*

Miközben, igyekezve ezt minél halkabban tenni, énekelte a számára oly kedves és jól ismert dalt, Sabahudint elszomorította a tény, hogy apjának megkérdőjelezhetetlen kommunista hűsége időnként ilyen beteges-komikus formát is tud ölteni.

– És most futás az ágyba! – parancsolta apjuk, és a fivérek úgy indultak a szobájuk felé, mintha puskából lőtték volna ki őket.

– Te itt maradsz! – korigálta ebben a pillanatban apjuk a korábbi parancsát, és Sabahudin a hátával megérezte, hogy ez az utolsó parancs rá vonatkozik. Az asztalhoz visszaülve apja arcába nézett, és az hirtelen másnak, újnak tűnt – mintha mindaz, ami eddig történt, komédia lett volna.

Ezt a szót, a komédiát, Sabahudin úgy ejtette ki magában, ahogyan az apja szokta: *komendia*. Vicc és maszkabál. Apja most suttogott, mintha anyának se kellett volna meghallania azt, ami mondani szándékozott:

– Ez most *inter nos*.

A kényes, összeesküvésszagú szünetben, amelyet az elhangzott mondat után apja iktatott be, Sabahudin följegyezte emlékezetének egyik cédulájára az új kifejezést és jelentését, amelyet, lévén az iskolában jó latinos, villámgyorsan összerakott magában.

– Azt a te ügyedet a verebek is csiripelik.

– Mire gondolsz, apa?

– Arra a hülyeségre.

– Az autoszuggesztióra? A hipnózisra?

– Hülyeség, fiam, érted? Amikor a juhászok birkát nyírnak – az is hipnózis. Minden élőlény bőrén – de mindegyikén, érted? – vannak olyan felületek, amelyeket ha megérintesz, érted, az agyban megindulnak bizonyos vegyi folyamatok. Ez egy természetes folyamat, érted? Ezek a vegyi anyagok aztán leblokkolnak fizikailag, érted? Ennyi az egész hülyeséged. Egyszerű biológia. Márpedig a biológia nem más, mint kémia, a kémia meg fizika, a fizika meg tudomány, a tudomány pedig maga a materializmus. Nincs semmi az anyagi világon kívül! Most elmehetsz! És nehogy azon kapjalak, hogy ezt elfelejtetted!

És ahogy lábujjhegyen iszkolt a szobája felé, Sabahudin látta, hogy anyja arcáról lehullt a fájdalom nehéz és aggasztó terhe. A nyamvadt paplan őt illető része alá bújva Sabahudinnak az jutott eszébe, hogy apja egész idő alatt színjátékot játszik, amelynek értelmét és célját csak ő ismeri. Ahogy továbbgondolta, biztos volt benne, hogy mindezzel apjának valami konkrét célja van, valamit igyekszik megtanítani vele, valamire föl akarja készíteni őt. De neki nehéz és bonyolult volt ez a pedagógia, akárhonnan próbálta nézni. Megérdemelt álmába merülve Sabahudin nehezen békült meg apja utolsó mondatával, és azt tudta, még álmában is, hogy apja mindezt azért mondta el, hogy azt a bizonyos utolsó mondatot is elmondhassa: „Nincs semmi az anyagi világon kívül!” Nincs semmi.

Máskor is megtörtént már, hogy Sabahudin igyekezett elkapni azt a pillanatot, a másodpercnek azt a mérhetetlen részét, amikor a test és a lélek átköltözik a valóság éber, megfogható világából az alvás és álom zavaros, végtelen világába. Korábban se sikerült elkapnia, és mint valami hídon, amelyen éppen átment, visszatérjen a valóság igencsak valóságos partjára. Most ez a híd hosszú volt és keskeny, egyetlen mondatból, egyetlen gondolatból állt, arról szólt, hogy nincs semmi, de semmi a testi valóság kitapintható összetevőin, a húson, a csontokon, a véren

kívül – minden kémia, a mirigyek működése, a sperma termelődése. „De mi akkor a szerelem, apa? Honnan jön a szerelem? Honnan tudhatnám, melyik utcába kell bemennem, hogy találkozjak azzal, akit szeretek?” Már sajnálta, hogy ott az asztalnál nem tette föl ezt a kérdőmondat-áradatot, mert úgy tűnt neki, apjának mindenben igaza lehet – de hogyan magyarázza akkor a szerelmet? „Ha biztosan tudnám, hogy az is csak *a mirigyek működése* – lemondanék a szerelemről, soha nem szeretnék bele senkibe.”

Így tántorogva a „Nincs semmi az anyagi világon kívül!” mondat hídján, az ébrenlétből az álom felé haladva, Sabahudin túlfeszített idegei ellenálltak saját túlfáradt teste kitartó rohamainak. Eszébe ötlött, hogy van egy *harmadik világ* is, ami nem is álom és nem is valóság, és az éppen ez a világ, ez az állapot, amelyben most ő van, a nyamvadt piros paplan alatt, hátát nekivetve öccse hátának, aki viszont alszik abban a másik világban, az álom boldogságos világában. „De vajon mit mondana apa a harmadik világról? Itt még a percek se olyanok, mint amilyenek a valóság és az álom világában – hogy van ez, apa?” Ekkor úgy tűnt neki, hogy végre elkapta *a költözés pillanatát*, mert belső szeme előtt megjelent Dolly Bell igazi arca, kerek állán az igazi szemölcsessel, amely eddig fönnakadt az emlékezet hátlóján. Sabahudint elborította a béke boldog hulláma, alámerült hát az álom gyöngéd tengerébe.

A szerelem ficsapüst!

Sabahudint elborította a béke boldog hulláma, alámerült hát az álom gyöngéd tengerébe egész izgatott kamasz lényével, minden gondolatával és szívének minden dobbanásával: ott maradt utána, az elmúlt valóság világában a félresikerült faletici kirándulás sűrű napja, a kínos éjszakai konferencia azzal az indulóval és apjának kegyetlen tanítása: „Nincs semmi az anyagi világon kívül!” Álombeli, mindent látó szeme előtt most Dolly Bell könnyáztatta arca lebegett, rózsás, cserepes felső ajka, vállgödrenek puha meztelensége, és közvetlenül fölötte, a kékes-áttetsző bőr alatt, a fülkagylóig föl-kúszó nyaki ütőere. Miközben az álombeli képek édességétől eltátja a száját, agyának örökké éber apró tekervényével Sabahudin tudatában van az ágyának, amelyben fekszik, a szobának, amelyben fivéréivel együtt alszik, az alacsony ablaknak és a szobát az udvartól elválasztó vékony falnak, az udvarnak, amelyben a valóságban is megtalálható az álmában ott lengő arc: azt álmodja – és tudja, hogy álmodik! –, hogy csókot lehel a lány nedves szájának sarkába. Az az örökké éber tekervény nem száll szembe az álommal, amely még mindig tart, így Sabahudin tovább kalandozhat szájával a lány arcán, csókok selymes leplével borítva annak minden da-

– Hát persze, hogy éltél. Csak nem gondoltad, hogy az ember csak egyszer él?

– Nem, nem gondoltam. Mindent tudtam. A szerelem a lényeg. A többi már jön magától.

Az álombeli beszéd levegőjét hirtelen galambok szelik át, és Sabahudin látja álmában fehér kedvencét a padlásról, a zombori pörtlit, ahogy röptében szárnyával lesodorja apja arcáról a szigorú komolyságot. „Hogy került apa a galambdúcba?”, aggódik éber agytekervénye.

– Az anyagi alap a fontos – folytatta apja. – A szerelem picsafüst. Ezt jól jegyezd meg. Csak aztán jön a szellemi fölépítmény. Nincs semmi az anyagi világon kívül. Én mondom neked. Inter nos. És nehogy azon kapjalak, hogy ezt elfelejtetted!

– Mindent megjegyzek, amit álmodok. És reggel beírom a *Naplóba*. Szükségem lesz rá a következő életemben.

– Jól teszed. Így tett Mičo is. Elolvastad a *Költeményt*?

– Kötelező volt a suliban.

– Nekem meg öregapám volt... *Tudatos készülés*. A forradalomra. Mindenre készen kell állnod. *Nem való az uralom barbárnak – embertelen tettek a nyomában*.¹ Érted?

– Értem. Mindenre készen kell állnom.

– A nők szeretik a flegma pasikat. Legyél flegma. Ha nem vagy az, akkor játssz el, hogy az vagy. Flegmának kell lenned.

– De akkor kit szeret a lány, ha én eljátszok valamit?

– Nem ez a lényeg. A lényeg, hogy szerelembe essen. Utána már lehetsz bármilyen. Fontos, hogy belédszeressen. Utána már se lát, se hall.

– A szerelem vak. *Annyira magányos és annyira telve a világgal*. Ezt írta Davičo is a *Hanában*.

A reggel a barakk fölötti macskakövön zakatoló teherautóval robban be az álmába, és ő álmában látta, immár századszor, ahogy a faanyaggal megrakott kamion eltűnik a Zinhasović-ház mögötti kanyarban, az asztalosműhelybe tartva, amelynek udvaráról deszkát próbált lopni, amikor a mennyszárgát építette a fáskamra padlásán. Hirtelen föl pattanó szemét betöltötte a nyári délelőtt éles fénye, amelyben meglátta maga mellett az üres helyeket, ahol fivérei feküdtek. „Hány óra lehet?”, tűnődött, kezét automatikus mozdulattal dugva be a matrac alá, ahol naiv búvóhelyén ott lapult a *Naplója*. Az elszállt álom rémálomba illő eseményeire világosan emlékezett, és zsibbadt jobbjaival elkezdte följegyezni rendszeres reggeli

---

¹ Petar Petrović Njegoš: *Hegyek koszorúja*. Fordította Gyiszalovics Veszelin. Ivkovic György Könyvnyomdája, Újvidék, 1902

beszámolóját, amelyet az SÁ rövidítéssel jelölt. Az éjszakai álomban megjelenő összes kép és mondat ismerős és saját volt, mindegyiknek ismerte okát és eredetét – tudásának és emlékeinek tárából csak egy lógott ki, az, amelyet egy rövid mondatban összegezhet: most a szégyen és a nemtetszés érzésével küszködve veti papírra: „A szerelem picsafüst!” Sabahudin nem emlékszik rá, hogy valaha is, bárkitől hallott volna bármi hasonlót, ezért azt jegyzi föl, hogy nyilván a nagynénje kiránduláson tett megjegyzésével kell kapcsolatban lennie: „A szerelemet egy ágrólszakadt senkiházi találta ki. Hogy könnyebben hozzáférhessen a picsához!” A szégyen és a nemtetszés növekvő érzése arra kényszeríti, hogy a golyóstoll pacákat ejtő kékségével áthúzzon két betűt a problematikus helyen. „Egy kis rosálásra van szükség”, gondolta, és meg is cserélte a helyüket, majd félhangosan föl is olvasta magának az újonnan létrejött, rejtjeles, ám értelmetlen mondatot: „A SZERELEM FICSAPÜST!”

A kihalt konyhába lépve szörnyű éhséget érzett, és csak úgy kézzel kettétörte a megszegett, forró kenyeret. Ahogy nagy darabokat rakott bele a sűrű lekvárból, ismét Dolly Bell arcát látta lelki szemei előtt, és neki is, gyors mozdulatokkal, ugyanazt a reggelit készítve össze, úgy, ahogy volt, mosdatlanul, kiszaladt a házból.

Gyakorlati óra szerelemből

Harminchat végtelen óra telt el azóta, hogy nem látta Dolly Bellt, és a lány se látta őt. Saját óráit Sabahudin álmodozással töltötte ki, és olyankor a lány ott volt mellette, egészen hihetően, valós testiségében, olyan megadással, amilyennel Sabahudin a valóságban még nem találkozott. Most ott siet az udvaron, a barakkok között, kezében a két adag reggelivel, és azon tűnődik, honnan van a lány könnyes lényében erő a magány és a szenvedés óráinak és napjainak elviseléséhez. „Milyen volt neki nélkülem?”, kérdezte önmagától, ügyesen ugrálva föl a létrán. A választ még azelőtt megkapta, hogy megpillantotta volna a lány sokat szenvedett arcát:

- Soha többé nem hagyatsz magamra!
- Jó reggelt!
- Semmi jó reggelt! Nem hallottad, mit mondtam?
- Hallottam. Hogy ne hagyjalak...
- Soha többé!

„Istenem, ő már az enyém!” – gondolta Sabahudin a boldogság erőteljes hullámával küzdve. „Ő az enyém!” Úgy tűnt neki, az éjszakai álma valós volt, hogy minden úgy történik, ahogyan az előző életeinek könyvében

meg van írva, hogy a lánynak, előző éjszaka, ugyanazt az álomvalóságot kellett álmodnia. Tágra nyílt szemmel bámult a lányra, a teste elzsibbadt, a keze bénán tartotta az értelmetlen kenyérdarabokat.

– Soha többé – dadogta a padlóra fektetett kartonlapra téve a kenyérdarabokat.

– Esküdj!

– Esküszöm.

– Nem elég. Mondd utánam: esküszöm...

– Esküszöm...

– ...hogy többé soha...

– ...hogy többé soha nem hagyom magára Dolly Bellt.

– Apám, anyám, testvéreim életére...

– Apám, anyám, testvéreim életére...

– Na azért.

Megragadva a hatalmas darab lekváros kenyeret, Dolly Bell akkorát sóhajtott, mintha abban a pillanatban tett volna le egy hosszasan cipelt túl nehéz terhet. Sabahudin úgy érezte, hogy a mellét szétfeszítő boldogságérzetet meg kell osztania tollas barátaival a háló túloldalán. A galambdúc terébe még elkísérte a lány boldogító, tele szájjal kimondott mondata:

– Most megnyugodtam.

Búzamagot szórva a galambok favályúiba, Sabahudin valami nemrég megjegyzett olasz dalt dúdolt a szerelemről és a csókokról, öntudatlanul is hozzáigazítva mutáló kamaszhangját a csúnya, ám nagyszerű Adriano Celentano repedt baritonjához:

– *Con ventiquattromila baci... oggi saprai perché l'amore... con ventiquattromila baaaaci...*

– Mit mondtál? – szakította félbe Dolly fiús szopránja.

– Semmit. Csak énekelek.

– De mit?

– Olaszul van. *Con ventiquattromila baci.*

– És ez mit jelent?

– Huszonnégyezer csók – csillogtatta meg Sabahudin idegennyelv-tudását.

– Nafene. Ki számolta meg vajon mindet?

– Ez csak egy dal, amit énekelnek... érted?

– Értem, értem. Hanem, azt mondd meg inkább, van-e barátnőd?

Tétovázott Sabahudin néhány pillanatig, mielőtt úgy döntött volna: nem hazudik.

– Most nincs. Korábban volt egy, de szakítottunk. Semmi különös.

– És csókolódnai tudsz-e?

– Hát persze... tudok... – csak a lánynak háttal merete kimondani ezt a hazugságot, hogy arca rejtve maradjon annak vizslató, tapasztalt tekintete elől. – Mintha az valami nagy kunszt lenne...

– Nem mondtam, hogy az lenne. Gyere ide.

Tétova tekintettel indult el a fénypászma felé, amelyben Dolly Bell két kézzel vetette hátra a haját, jobbra-balra rántva egyet a fején. Azt is észrevette Sabahudin, hogy kikapcsolja a blúza felső gombját, és hogy ebben a nyílásban fölsejlik két melle köze, ettől persze megborzongott, és még azelőtt leült mellé, hogy a lány ezt megparancsolta volna.

– Ülj ide. Mellém.

Kezével is mutatta a helyet a jobb oldalán, és Sabahudin apránként közeledett, eleget téve a többszöri „még, ide...” fölszólításnak. Arcán érezte a lány illattalan leheletét és saját tenyerén a feszülő bőrkeményedéseket.

– Az a fontos, hogy az orrod ne legyen útban – mondta Dolly, miközben a hátára döntötte Sabahudint, gyengéd, de erélyes, anyai mozdulattal. Sabahudin érezte, hogy a lány keze megigazítja a fejét is, épp úgy, ahogyan azt a borbély szokta, hajnyírás közben: mindez, azt gondolja, akár nevetséges is lehetne, ha áruló szíve nem verne ilyen örült tempóban. A lány szája már az ő száraz és riadt száján nyugodott, és Sabahudinnak úgy tűnt, hogy a lány feltölti az ő testét forró leheletével.

– Miért szorítod össze a szád? – szakította félbe egy kérdéssel Dolly Sabahudin első *nyelves* csókját, és a fiú gyorsan kihasználta ezt a pillanatot, hogy egy nagy levegőt vegyen.

– Tátsd ki a szád! Ne annyira! Éppen csak... És ne dugd el a nyelved – nem fogom leharapni!

Sabahudin szófogadó gyerekként teljesítette az utasításokat, és közben igyekezett távol tartani a lány testétől az altestét, éppen úgy, ahogy azt a táncdelutánokon tette, amikor azt az elviselhetetlen tangót tanulták. Úgy érezte, hogy a nyelvés játékok következményeként szája megtelt nedves váladékkal, és ismét levegőt szeretett volna venni. Dolly erről is mindent tudott:

– Fontos a helyes légzés. Mire való az orrod? És a kezed ne pihenjen. Círógatsz, ahol érsz. Érted?

Sabahudin csöndben bólogatott, türelmetlenül várva a szerelmi lecke gyakorlati folytatását. Nedves ajkaik ismételt találkozásakor úgy érezte, mintha testük egy kozmikus körhintán forogna, a végtelen térben, amely szabaddá teszi a kezet és a testet, az ajkat és a nyelvet. Úgy érezte, mindig is birtokában volt a szerelemnek ez a tudománya, és áthelyezte a lány nyelvét a sajátjával együtt a lány szájába, két kézzel szorítva magához a lány testét. Dolly abban a pillanatban kitepte magát az ölelésből, és Sabahudin arra gondolt, talán túlzottan megszorította.

– A kutyafáját! Gyorsan tanulsz!

Sabahudin bánatos képpel nézte, ahogy Dolly helyreigazítja szétzilált hajfűrtjeit és eltávolodik a fekhelytől, amelyre saját kezűleg döntötte őt le. „Mi rosszat tettem?“, tűnődött, és a szívében gyűlni kezdett a fájdalmas bánat.

– Valamit rosszul csináltam?

– Igen is meg nem is. Túl gyorsan tanulsz.

– És téged ki tanított meg?

– Egy diák a falumból.

– Azt hittem, Šin... azt hittem, Braco.

– Nem. Braco a második. Ő nem is szeret csókolódnizni. Nem tudom, miért.

Nálunk szégyen a gyöngédség

Ahogy kimondta: „Ő nem is szeret csókolódnizni. Nem tudom, miért” – Dolly Bell arcán megjelent a bánat pókhálójának árnyéka. Hiába próbálta Sabahudin elképzelni Šintort, ahogy csókolódnizik valakivel, a kép, amely lelki szemei előtt megjelent, folyton a darabjaira hullott, és a darabokon Šintor foghíjas, röhögő arcát látta.

– Az lenne a fura, ha szeretne... – mondta Sabahudin az óvatosság és a tétovázás lassú hangján.

– Miért gondolod?

– Hát csak. Hisz a csók gyöngéd.

– És ő nem gyöngéd?

– Patkén senki nem gyöngéd. Nálunk szégyen a gyöngédség.

Lévén biztos abban, amit mondott, Sabahudin igyekezett állni a lány jeges tekintetét, de megcsúszott azon a kérdő jegességen, és a földre került, egészen saját mamuszának fémkapcsáig. A kimondott szó, a *szégyen* – szemérmességgel és szégyenérzettel töltötte el.

– És akkor nálatok, Patkén, senki nem csókolódnizik?

– Nem is tudom – válaszolta, lassan fölemelve a tekintetét. – Talán. Amikor... tudod... amikor... érted.

– Mikor?

– Hát tudod, amikor... szex közben... amikor tényleg... úgy értem, végig... Ha tényleg sor kerül rá – akkor oké. De ha nem... érted... akkor nincs értelme. Minek akkor csókolódnizni?

A szégyen rá nehezedő súlya alatt érezte, hogy amit mond, az az utolsó szóig igaz, ugyanakkor pedig mindez, nemrég óta, rá már nem vonatkozik, sőt: alig várja, hogy beszélgetésük hajója a hallgatás vizeire sodródjon, hogy onnan, esetleg, ismét kijusson az eszméletvesztő csók és remegések

nyílt vizeire. Átfutott a gondolatain a kultúrotthonban énekelt egyik nóta baszkódós szövege: „Hát te meg mire tanítottál, haver, nyelves csókra, a víz is kiver.” Egy pillanatra megrettent, hogy a lány az imént csak játszadozott vele, a nyelves csók tantárgyat oktató tanárnőt alakítva. Ezt a lehetőséget megalázónak érezte, és megpróbálta visszanyerni elveszített méltóságát egy hirtelen mozdulattal: föl pattant, és a létra felé indult, mintha el akarna menni:

– Az imént... csak hülyéskedtél? – kérdezte, háttal a lánynak.

– Hova mész most? Nem hülyéskedtem, gyere vissza!

– Akkor miért tanítottál?

Most már egymás szemébe néztek, és Sabahudint megnyugtatta a lány ártatlan, naiv és szemérmes tekintete és hangja:

– Hát ezt tudnod kell. És akkor valamikor meg kell tanulnod – de várj csak! Emlékszel, mit ígértél?

– Emlékszem. Csak nem akarom, hogy hülyét csinálj belőlem – válaszolta Sabahudin, lassan visszalépve a galambdúc terébe, mintha kedvetlenül tenné.

Dolly maga mellé ültette, és nem engedte el a kezét:

– Olyan vagyok neked, mintha a nővéred lennék. Hogy megtanuld. Nem gondoltam semmi rosszra. Te vagy túl érzékeny, komám. És túl sokat töröd a fejed. Csak meg akartalak tanítani. A csókolódzás a legfontosabb.

– Áh, csókolódtam én már korábban is.

– Tényleg?

– Ha mondom. Csak ezt a nyelves dolgot, ezt nem. Hogy is jutott ez bárkinek az eszébe.

– Na és kivel?

– Sabaheta a neve. Tetszett, hogy azonos a nevünk. Sabahudin és Sabaheta. Az akkumulátor mögött csókolódtunk, az ott van Šintornál.

– Milyen Šintornál?

– Hát Bracónál, a te Bracódnál. Te Bracónak hívod, más meg Šintornak.

– És aztán mi volt?

– Semmi. Nem tetszett. Bűdös volt a szája... Mit nevezsz? Fönt nem tetszett, de lent igen.

– És aztán?

– Ő folyton keresett, én meg igyekeztem meglógni. Mindig azt álmodtam, hogy csókolódzom, nem tudom, kivel, de a számban ott volt az a savanyú íz, és a torkomban azok a csomók, mint amikor hánynod kell...

És így jutott beszélgetésük hajója nyugodtabb vizekre, Sabahudin álmainak vizére, ahol ő maga volt a parancsolója az eseményeknek és törté-

néseknek, és az innen eredő történetekkel hónapokat és éveket is ki tudott volna tölteni, nem hogy egy napot a galambdúcban. Minden álommeséjét Dolly szomorú megjegyzése követte, hogy ő soha nem álmodik, és a kérése, hogy folytassa, még, még, még és még... Így mesélte el Sabahudin másik, álombeli életének hosszú történetét, amelyben repült is és zuhant is, és amelyet megjegyzett és lejegyzett a naplója lapjaira, ahogyan az emberi történelem is lejegyzésre került, régen. Mesélt arról, hogy 54-ben, Zvornikban látott egy szellemet, valódi, létező, élő szellemet, amelyet ott, Zvornikban *kísértetnek* neveznek:

– Imširovićéknál voltunk vendégségben. Én olvasás közben elaludtam a konyhában, a lámpa égve maradt. Nyitva állt a szoba ajtaja, ahol Ivanka néni aludt a gyerekekkel, és ott sötét volt. Beláttam a szobába, és a bal sarokból, ahol a fogas állt, előjött egy szellem. Nagy fekete köpenyben. Vagy zöldben, de sötét volt. Nézett rám, én meg rá. Mozdulni se mertem. A szellem meg hol Ivanka néni ágya felé fordult, hol vissza, felém. Nem tudtam, mit csináljak, fölugrottam, fölkaptam a hokedlit, magam elé emeltem, és kiabálni kezdtem: „Ivanka néni, valaki van a szobában!” A hangomra aztán a szellem visszahúzódott a sarokba, ahonnan előbújt. Ivanka néni talpra ugrott, kiszaladt a konyhába, és óvatosan lámpát gyújtott a szobában is. Nem volt ott semmi.

– Nem is lehetett.

– Én is erre gondoltam akkor, hogy csak látomásom volt. De aztán, 58-ban, amikor megint náluk voltam vendégségben, egy falubeli cigány lány sehogy sem akart náluk aludni, amikor a munka során rájuk esteledett. Hiába próbálták rábeszélni, akármit mondhattak, ő csak a fejét ingatta, hogy: nem és nem! Végül kinyögte: Ebben a házban szellemek vannak. Ezt mindenki tudja Zvornikban. És haza is ment, hogy majd inkább visszajön reggel, folytatni a munkát. Ekkor megértettem, hogy nem látomásom volt, mert meg is csíptem magam, hogy fölébredjek, ha álmodnék – de az csak állt ott a sarokban. Én hiszek ebben.

– Félek – mondta Dolly, Sabahudinhoz simulva. – Inkább csókolózunk, hagyd a kísérteteket.

A sarajevói égből sűrű sötétség hullott alá a barakkok tetejére ezen a felhős augusztusi éjjelen, észrevétlenül behúzódott a kamra deszkafalain át, megnedvesítette a galambdúc levegőjét, ahol Sabahudin és Dolly már nem látták egymás arcát; Sabahudin alázuhan az érzéki tűzvész szakadékába, és örült ennek a zuhanásnak, és annak is, hogy ebben a zuhanásban nem támadt föl az a szemérmes igénye, hogy elhúzódjon a lány testétől, és elrejtse előle duzzadó férfiaságát. Érezte, a ruháikon át is, a lány egész, ruganyos testét, és azt a dombot, ölének titkos, meg nem ismert forrósága fölött.

– Nyiss ajtót!

– Nyiss ajtót!

Nem tudta Sabahudin, hányszor hallotta a kiáltást, és az erőteljes kopogást az ajtó deszkáján, mire végre a hang átjutott kikapcsolt hallásán. Mintha korbáccsal verték volna végig, úgy szakadt el Dolly testétől:

– Šintor!?

– Braco! – Dolly hangjában Sabahudin nem tudta beazonosítani az érzelmet.

Pokol a padlásmennyeországbán

Sabahudin később is emlékezett rá, hogy Dolly hangjában, ahogy kiejtette a Braco nevet, nem tudta beazonosítani az érzelmet. Arra is, ahogyan négykézláb imbolygott a galambdúc sötétjében, az elemlámpa helyét tapogatva a padlón, fülében a tompa dörömböléssel és Šintor sziszegő hangjával: „Nem kell betörnöm az ajtót, ugye!” – és arra is, ahogyan jéggé dermedtette a gondolat, hogy akkor, abban a pillanatban padlás-birodalmának rendjébe és összhangjába éppen betör a disszonancia és a káosz. Nem emlékszik, hogyan esett le a létrán, csak a két tenyerét elborító forróságra és a bal alkarjába hasító fájdalomra, amelyet lenyűzött egy széndarab éles szélé. (Ezen a helyen, később, sebhely keletkezett, amelybe Sabahudin, egy késő őszi estén, egy fekete cérnával körbetekert és tusba mártogatott tűvel fájdalmas szúrásokat ejtve, bőrére írta Dolly Bell nevét.) A faajtó túoldaláról még áthallatszott a dörömbölés és a fojtott utasítások sora, és Sabahudin emlékszik, hogy az elemlámpát a helyén találta meg, az ajtó melletti vízszintes gerenda poros felületén, és emlékszik, hogy csodálkozott, miért kereste fönn, a padlón. („Hisz nappal volt még, amikor fölmentem, érthető...”) Ahogy elmozdította a reteszt, hüvelykujjával automatikusan átbillentette az elemlámpa hosszanti oldalán lévő gombot, és ettől a mozdulattól az ajtórésben, a keskeny fénypázmában, megjelent Šintor foghíjas, rézszínű arca. Arra emlékszik még, hogy az ajtórés hirtelen kitágult, és hogy az elemlámpa kicsúszott a kezéből. Nem emlékszik arra, mit hallott, de tudja, hogy látta, ahogy Šintor után három sötét test lépi át a kamra küszöbét. A hold szórt fényében fölismerte a három test tulajdonosát: az első Mankós Kiki, a két alumínium és fél egészséges, hús-vér lábával tapogatódzik a küszöb belső oldalán, a mankó gumiborítású végével kotorászva a szénporban, és íme, háromlábú teste belép Sabahudin galambdúcának sötétjébe. Ez meg a lassú léptű, leszegett fejű Vlado Klikler, tekintete kerüli Sabahudinét. És végül Rasim Top. Ő megszólal: „Szevasz. Mizujs?”, és ahogy átlépi a küszöböt, nagyot szív tenyerébe rejtett cigijéből. Sabahudin bizonytalan, hogy jól emlékszik-e, de most úgy tűnik neki,

hogy a bevonulás végtelennek tűnő pillanatai alatt hátát a poros deszkafalnak vetve állt, mintha odaszegezték volna. Hogy a poros keresztjéhez vajon Šintor jobbjára szegezte oda, vagy a félelem, az a fájdalmas félelem, amelyre olyan jól emlékszik – ezt nem tudja biztosan, de arra emlékszik, hogy a létrán lecsusszant Dolly Bell kedves, meleg teste, de azonnal meg is rogyott, mert Šintor ellökte magától a lány ölelő karjait. Hallotta Dolly szavait:

- Braco, mi baj?
- Braco, megőrültél?
- Csak örülök, hogy megjöttél.
- Már megkegyeltem itt egyedül.
- Mi a baj, Braco?

De Braco, a lány Bracója, Sabahudin Šintorja újra és újra ellöki magától a lányt, a létra felé fordítja, és azt ismétli, könyörtelesen, nyersen:

- Föl! Föl, ha mondom!

Sabahudin nem emlékszik, hogy melyik pillanatban értette meg Šintor váratlan, őrült éjszakai látogatásának értelmét, és arra se, hogy vajon az *átmennék rajta* kifejezés ugyanakkor hasított-e be a tudatába, amikor az ajtórésbe vetülő fénypázmában megpillantotta Šintor bal arcán a friss, duzzadt szélű, késvágta sebet. Emlékszik, hogy Šintor szeme fehérjét apró, pirosas erek hálózták be, és hogy Šintor vérekes szeme fehérje ismét felvilant lelki szeme előtt abban a pillanatban, amikor föntről, a galambdúcból fölhangzott Dolly jajgatása, a csattanó pofonok hangja és a férfias ütések tompa dobaja Dolly bordáin.

Emlékszik, hogy az elemlámpa fénysugara le-föl sétált Šintor kezében a kamra sötétjében, és hogy ebben a fénysugárban föl-fölsimerte az utcai haverok arcát. Rasim Top ujjai közül egy leégett csikk indult el fénylő röppályáján, és Sabahudin emlékszik, hogy miközben Rasim már mászott föl a létrán, ő egyre azon gondolkodott, hogy el kéne taposni azt a csikket. Emlékszik, hogy rácsodálkozott ennek a késztetésnek az erejére, és emlékszik, hogy nem tudott ellépni a faltól. Mankós Kiki elővarázsolta valahonnan kis hohnerét, és a faskamra sötétjében elkezdtek összekeveredni Dolly fájdalmas sikolyainak és a Mankós Kiki szájáról elszabaduló szomorú dallamnak a hangjai. Sabahudin emlékszik, hogy magában szavalta a dal olasz szövegét: – *Ora, sei rimasta sola, piangi e non ricordi nulla* – egészen addig, amíg észre nem vette arca előtt Vlado Klikler baráti kezét, ujjai közt a felé nyújtott cigaretta fehérjével. A gyufa fényénél megértette, hogy a keze már nincs a falhoz szögezve, és hogy már rá tud gyújtani. Nem emlékszik arra, ki mászott föl másodiknak, úgy rémlik, hogy Rasim,

aki a faskamrából kifelé tartva azt mondta: „Azta, emberek, még a fülem is zúg...”, és hogy erre valaki elnevette magát, röviden, értelmetlenül. „Én nem így akarom. Én nem így akarom” – mondogatta magában, fölidézve, hányszor elmenekült a jerkovaci parkból, amelynek bokrai alatt, Faruk Kuhar vezényletével, a patkei kölykök fölvilágosítást nyertek. „Én nem így akarom!” Emlékszik, hogy alumíniumlábain elbicegett mellette Kiki nyápic teste, majd Šintor érdes hangját hallotta:

– Te mire vársz?

Látta, hogy Šintor ott áll előtte, érezte, hogy Šintor keze hozzáér az állához, és maga felé fordítja az arcát: szemébe hasított a fény, és ugyanabban a pillanatban erőteljes robbanást érzett a koponyáján belül.

– Te picsogsz, kisfiam!

– Nem picsogok. Csak a cigifüst.

– Picsogsz, te béna. Megkefélted?

– Meg, anyámra mondom.

– Akkor mit picsogsz?

– Mondom, a cigifüst. Bement a szemembe.

– A faszom ment a szemedbe, az. Megkefélted vagy nem? Hallod, mit kérdezek?

– Meg, ha mondom, a szabadságomra mondom! – életében először esküdött Sabahudin arra, amiben esetleg Šintor is hihetett. Föntről alig hallható sírás szűrődött le, és Sabahudin rájött, hogy Dolly a fejére húzhatta a takarót.

– Na, tűnés.

Ott támolygott Sabahudin a barakkok között, a kihalt éjszakai udvaron, és nem is próbált ellenállni a rátörő sírásnak: úgy érezte, hogy ez a könnyáradat szépséggel tölti meg, szerencsétlensége alapjain egy új embert építve. Emlékszik, hogy egy teljesen új és ismeretlen érzést azonosított be, amelyről nem tudott semmi mást, mint hogy ilyennek képzelte a hősoket. Miközben a barakkajtó előtt, az ajtófélfára szerelt piszkos villanyégő fénykörétől távolabb, a könnyeit törölte le – meghallotta Šintor BMW-jének jól ismert berregését. Emlékszik, hogy ekkor fölszaladt a Halimbašić utca füves lankáján, és még éppen odaért, hogy a Kovač kihalt gránitfennsíkján megpillanthassa Šintor BMW-jét eltűnni a Zija Dizdarević utca jobb kanyarjában. Arra nem emlékszik, hogy a képet ekkor látta-e, vagy később álmodta, hisz oly sokszor álmodott Dollyval, csak abban biztos, hogy a látottakon elcsodálkozott: Dolly a hátsó ülésen ülve két kézzel átkarolta Šintor derekát, fejét Šintor bal lapockáján nyugtatta. Haját hátrasodorta a menetszél.

„A múltam – én vagyok!”

Fölidézve a hatvankettes év sűrű és fájdalmas eseményeinek emlékét, Sabahudin a későbbi napokon és években egy különösen furcsa dologra figyelt föl: minél több nap és esemény rakódott sebzett lelkére, annál élesebben emlékezett az eleinte ködös képekre, és egyre érthetőbb képek kerültek a hiányzók helyére. Szinte maguktól tértek vissza emlékezetébe szavak, mozdulatok és képek, amelyeket akkor, amikor megestek, nem volt ideje lejegyezni emlékezetének szalagjára. Ma tudja: amikor a rákövetkező napokban elterjedt a híre az ő galambdúcában megesett nagy *sorbakúrás*nak, Drenko Zlok kiköpte az alsó ajkához ragadt csikket, és öt szóban megoldotta Šintor gazzettének titkát:

– Így csinálnak kurvát a lányból!

Abban a pillanatban Sabahudinnak sikerült arcáról eltüntetni a fájdalom görcsét, és mintegy közömbösen odasercinteni Drenko kiköpött csikke mellé – de se akkor, se később nem tudta kurvának képzelni Dolly Bellt. Hallotta a padlásról leszűrődő sírását és – ez csak később jutott eszébe – könyörgő, ismétlődő szavait: „Braco, Bracikáááám!” Vajon kurva lehet-e az a lány, tűnődött magában, aki ekkor, egy ilyen pillanatban, annak a nevét mondogatja, akit szeret, miközben ott zihál rajta egy nem kívánt férfitest?

– Így csinálnak kurvát a lányból!

Számtalanszor elismételte később magában Drenkónak ezt a mondatát, és minden alkalommal érezte, hogyan hagy alább a fájdalom a lélek tüdőtájéki részén, és hogy a padlasmennorszáágában megesett pokoli éjszakát a szerencsétlenségnek az a fájdalmas hasi bélyege jelzi majd. Napokig hívta segítségül a *Sors könyvének* bölcsességeit, azt mondogatva: „Nem szenvedek. Nem szenvedek. Nem szenvedek.” Úgy érezte, apja hunyorgó, ferde tekintettel csak az alkalmas pillanatra vár, amikor megkérdezheti: „Nos, történt valami okos dolog mostanában abban a te galambdúcokban?” Szemét folyton az asztal viaszosvászon terítőjének mintáin járatta, amelyek kacskaringói, mintha egy felfordított kávéscsésze zacmaradékába nézne az ember, a szeme előtt változtak egy nem létező, csodás állatvilággá, olyan üzenetekkel és jelentésekkel, amelyekről összeszorult erőtlen szíve. Azt mondogatta: „Azok vagyunk, amit magunkból teremtettünk, és nem azok, amivé a sors tett bennünket.” Úgy érezte, magában elrecitálva a *Sors könyvének* eme bölcs mondatát, hogy hiányzik belőle az erő, amelynek segítségével hinni tudna benne, épp mint ahogy arra se talált magában elegendő erőt, hogy logikailag szétválassza a sors munkálkodását és saját tetteit, amelyek az emberi

lénynek nevezett valami kialakulásához vezettek: „Hát a sorsom és én – nem egy és ugyanazok vagyunk?” „Minden érthetőbb lesz – gondolta –, ha már elmúlt.”

Sok évvel később, amikor apró betűkkel telerótt *Naplója* száraz lapjait fogja pörgetni, Sabahudin arra fog gondolni, hogy a múlt valójában nem is létezik az időben: „A múltam – én vagyok!”, jegyzi majd föl a bőr hátridőnaplójába, azzal a meggyőződéssel, hogy az a hasi bélyeg erre följosítja, amikor a hatvankettes év eseménydús nyarára gondol. „A múltam – én vagyok!”

Kiderült, hogy az önmegismeréshez a legkönnyebb út az emlékezésen át és a saját emlékeinken való gondolkodáson át vezet. Jól tudta: ha egy hír elterjed Patkén, az el fog terjedni Kovačiban is. Ami elterjed Kovačiban, arról tudni fognak a kultúrotthonban is. Hogy beszéljenek róla a kultúrotthonban, de ne jusson az igazgató fülébe – az szinte lehetetlen volt. Ezért nem is furcsállta az igazgató kérdéseit, inkább saját válaszain csodálkozott ott és akkor. Az igazgató behívta az irodájába, és háttal állva, kitekintve a homályos, őszi ablaküvegen, megkérdezte:

- Vége van annak a disznózkodásnak?
- Nem volt az disznózkodás.
- Vége van-e, azt kérdem.
- Vége.
- Akkor jó, Dino.
- Nem jó az, igazgató elvtárs.
- Tudod, hogy aggódtam.
- Csak úgy tesz, igazgató elvtárs...

És Sabahudin emlékszik, hogy az igazgató megfordult, egy aggódó szülő arckifejezésével, tekintete a szégyen forró pírjával színezte Sabahudin arcát.

- Nem is sejtet, mi minden történhetett volna.
- Inkább zavarjunk le néhány partit, igazgató elvtárs...
- Lehet, de csak tizenötös jöhet szóba, fiatalember...

Már az őszi napok követték egymást Sabahudin pokoli éjszakáját követően (ő remélte, Dollynak is az volt), és élete lassan leköltözött a Baščaršija napsütötte, meredek utcáiból a Sarač vásári forgatagán át, a katedrális melletti sötét épületbe, annak vastag falai közé – az épület dicső és terjengős nevét (*Első Klasszikus Gimnázium*) a diákság nagy élvezettel rövidítette le és nevezte egyszerűen *Bastille*-nak. Sabahudin senkinek nem mesélt semmit, de egyfajta erőfölény tudatával érkezett az iskolába, és úgy érezte minden pillanatban, hogy minden a homlokára van írva, és hogy azt bárki elolvashatja, aki ismeri az emberi lélek titkait. De ilyen – úgy tűnik – nem akadt

amit annak idején, azon a szomorú faletíci kiránduláson az apja tett – és hogy ebben kell lennie valami rossznak.

Sehogy se akart vége lenni Sabahudin hatvankettes hősi nyarának. Az elkövetkező napok összegyűjtötték a Zolj családot Sabahudin ágya mellett: emlékeiben apjának ágya fölé hajló, megnyúlt arca maradt meg, és a kezében tartott keskeny, összehajtogatott törülköző, a törülközőbe csavart megmelegített cserép forrósága. Sabahudin nem tudja, hogy vajon ezzel kapcsolatos-e a hangokkal szembeni érzékenysége, de emlékszik, hogy – saját meggyőződése szerint – egészen férfiasan viselte a fájdalmas fülgyulladás szörnyű, hallucináló óráit. Emlékszik, hogy a láz emésztő tüzében igyekezett elűzni azt a gondolatot, hogy Zoljék házába csak a betegség hoz békét. Íme, Kerim kezében – amely korábban oly könnyen osztotta a pofonokat minden elszívott cigi miatt – egy megforrósított kiskanál, abból forró olajcsöppek hullanak Sabahudin fülébe, és ő végigkövetheti útjukat a fájdalmasan eldugult füljárataiban. Megsokszorozódnak az ágya mellett fölhangzó hangok, és Sabahudin nem tudja megkülönböztetni a forrásukat. Ezt vajon most apja mondja? Vagy álmodik? Vagy félrebeszél?

– Szép volt?

– Igen, gyönyörű szép volt...

Beteg hallásában a végtelenbe tágul a koponyája, és ebben a végtelen térben vég nélküli számok sora zeng fémes zengéssel, a számok mindegyike emberi lény, és más-más hangszínnel és hangerővel szólal meg: TIZENKILEEEENC! EZEREGY! SZÁZ-HAR-MINC-KETTŐŐŐŐŐ! És Sabahudin koponyájának végtelen terében látomások és hangörvények vándorolnak, újraperög a szerencsétlen nyári történet filmje, egészen az elejétől: Sabahudin lázalmában látja a Dolly gyűrött táskájából kiszóródó apróságokat, a széttört kis kerek tükör cserepeit, Šintor bal arcán a duzzadó véraláfutást, Rasim végig nem szívott cigijének parázsló röppályáját, hallja Dolly hangját és sírását: „Braciiii! Bracikáááám!” Ebbe a lázálomba néha belekeveredik apja valótlannak tűnő hangja, de hallja önmagát is, ahogy válaszol:

– Hipnotizáltad őt a fáskamrában?

– Ne viccelődj apa, beteg vagyok...

– Komolyan kérdezem. Mit csináltál te ott?

– Mire gondolsz, apa?

– Az ösztönön alapuló érzékek munkájára. A szexre.

– Ja, hogy arra. Igen. Megtörtént. Szájjal.

– Mit szájjal?

– Hát csókolódtunk.

– Aha. Az jó. Hogy is hívták?

- Dolly Bell.
- Emlékszel, hogy nézett ki?
- Emlékszem, apa.
- Az jó. Az fontos. Emlékezni kell.

Soha nem sikerült Sabahudinnak később sem kibogoznia, mi hangzott el a valóságban, és mi volt beteg hallásának terméke. Biztos benne, hogy hangosan kimondta az ARANYANYARA mondatot – amelyet az egyik fájdalmas, végigvirrasztott éjszakán ötlött ki, és szinte megvilágosodásnak érezte, hogy visszafelé olvasva is ugyanazt jelenti: „ARANYANYARA”! Kerim ekkor mondta, hogy: „Hagyjátok a francba a cserepet és az olajat, hívjunk orvost!” Sabahudin emlékszik, hogy ekkor kinyitotta a szemét, és kifejezetten Kerimnek mondta:

- Visszafelé is elolvasható!
- Apa, ez a gyerek félrebeszél!
- Nem beszélek félre. Visszafelé is ugyanaz jön ki: arany a nyara! Adj egy ceruzát!

Így győzte le Sabahudin váratlan, de szükségszerű szeptemberi betegségét, az öröm és az egészség jól látható sugaraitól övezve kelt fel betegágyából. Később, *Naplójába* lejegyezve betegsége történetét, lefolyását, szövődményeit és végét, csak egy pillanatig tétovázott, vajon a következő győzedelmes mondattal fejezi-e be *Naplójának* adott oldalát: *Minden nap minden tekintetben egyre jobb vagyok*. Ezen a reggelen a szarajevói apró szemű őszi eső pötytyözte az ablaküveget, szétfröccsenő csöppjeivel eltakarva a kilátást a Halimbašić utcára – és Sabahudin megértette, hogy a nyárnak végre tényleg vége van, és hogy ebből a nyárból egy új, más, okosabb és erősebb Sabahudin Zolj bújt elő – akinek a jobbja, íme, teljes joggal írja le a kétségbevonhatatlan, messzire mutató, egyértelmű igazságot: MINDEN NAP MINDEN TEKINTETBEN EGYRE JOBB VAGYOK.